

4.klassetrin: Spørgsmål og svar til samtale omkring ertebølletiden.

Brug evt. E-museumprojektet: Livet ved Bølling Sø, hvor der findes et medieværksted omkring Ertebølletiden. Adressen er <http://www.museummidtjylland.dk/index.php/formidling.html> Der er vist flere eksempler fra medieværkstedet nedenfor: et med landskab, et andet med bopladsen og dets mennesker. Det er muligt for børnene selv at arbejde med både landskabet, bopladsen, menneskene og dyrene.

? Hvordan tror I, der så ud dengang der var urskov i Danmark?

SVAR: Det var som at gå tur en naturskov, hvor skoven ikke bliver ryddet. Skoven var tæt over det meste af landjorden. Ved kysten var der mere åbent.

Ertebølletiden

Samtaleark

? Tror I det var let at bevæge sig rundt? Var der stier og veje?

SVAR: Der var nok ikke ret mange stier, og ingen veje. Man fulgte måske dyreveksler- altså små, nedtrampede stier, som dyrene havde lavet- når man gik på jagt. Skoven var svær at gå igennem. Meget af tiden har man sejlet i kano. Dengang var der mere vand og flere øer omkring Danmark, så man sejlede mellem de mange små øer – eller på de store søer.

?Hvor boede familierne henne? Hvordan så husene ud?

SVAR: Arkæologerne har ikke fundet ret mange rester af huse, fordi det er så længe siden, at de er helt ødelagte. Men nogle gange finder de spor efter der, hvor der har stået en stolpe eller været et gulv i form af en stenlægning. Nogle steder har arkæologerne udgravet spor efter små gren-hytter – eller måske skindhytter? Det er svært at sige, hvordan de har set ud. Man har brugt bark som gulv og bregner og sikkert også skind til at sove på. Måske har man tit boet i telt.

Ertebølletiden

Samtaleark

? Boede de samme sted hele livet?

SVAR: De fleste familier flyttede rundt indenfor et stort område. Om sommeren har man boet ét sted, om vinteren et andet – alt efter, hvor maden er henne. Nogle gange boede de nok i telte

? Hvad spiste de?

SVAR: De spiste meget forskelligt mad, både fugle, fisk, muslinger og forskellige pattedyr

Dengang levede der mange østers i havene omkring Danmark, så de spiste østers og hjertemuslinger. De spiste også små hvaler og fangede sæler.

På resterne af hyttegulvene har arkæologer fundet mange skaller fra hasselnødder, så de har spist nødder, bær, vilde urter og rødder, som de fandt i skovene og på stranden.

Nogle gange gik de på jagt med bue eller fælder.

Af og til finder arkæologer dyreknogler med pile i – så vi ved, at de har skudt og spist vildsvin, urokser og krondyr.

I flere lerkar har arkæologerne fundet madskorper, der viser, at man har lavet fiskesuppe eller kogt forskellige frugter såsom æbler.

? Bagte de brød?

SVAR: Nej, de havde ingen marker og derfor heller ingen korn.

Først sidst i Ertebølletiden begyndte de at fælde lidt større stykker af urskoven, så der blev plads til marker. Så kunne de så korn, som de hentede lidt længere sydpå, hvor der boede mange bønder. I starten har man nok mest brugt sit korn til at lave rigtig fin mad og drikke af – måske til øl, eller til lækker grød eller flade, små, hårde brød. Noget, man spiste når der var fest!

Ertebølletiden

Samtaleark

?Hvor gammel blev man?

SVAR: I stenalderen blev man voksen og fik sit første barn som teenager. Man døde, når ens børn var blevet voksne - dvs. når man var 30-35 år. Det var usædvanligt at blive 40 år gammel.

Hvis det var i dag, ville det svare til, at de fleste af børnenes forældre ville være meget gamle, eller døde. Og at børnene selv ville blive forældede og få børn allerede fra 6. klasse.

Det ved vi fra gravfund fra tiden. Det er sjældent, at arkæologer finder stenaldergrave, så det er svært at vide præcist, hvordan statistikken for dødelighed var i stenalderen. Men der er kun fundet enkelte grave af mennesker, der var ældre end ca. 40 år.

Ertebølletiden

Samtaleark

? Hvor mange søskende havde man?

SVAR: Vi kan kun gætte på, hvor store familierne var i stenalderen. Men hvis man skal give et godt bud, kan man kigge på andre nomadefolk, der har boet rundt om i verden indtil for nylig. I mange nomadefamilier får man ét barn ad gangen, som vokser sig stort nok til at gå selv, før man får det næste. Så hvis man fik børn med 4 års mellemrum ville man have omkring 4 søskende. Det har selvfølgelig været forskellig i alle familier. Men i stenalderen var der ikke nogen særlig stor befolkningstilvækst andet end ved "indvandring"/migration. Nogle hundrede år senere, da man ikke længere vandrede omkring, men boede i samme hjem hele sit voksen-liv, behøvedes man ikke at vente med at få flere børn, til de mindste kunne gå.

?Hvad gik dagen med, gik man i skole?

SVAR: Vi ved ikke, om der var "skoler" i Ertebølletid. Hvis der var, har man ikke lært at læse og skrive, for det begyndte man først for alvor på ca. 5000 år senere, i middelalderen.

De ting, man skulle lære, var: At samle mad. At skyde med bue og pil. At bruge dyret til mad, skind, sytråd og fedt til lys, når det var skudt. At bygge en hytte eller lille hus. At leve udendørs i al slags vejr. Man har højst sandsynligt brugt meget af dagen på at hvile sig og ordne småting. En del af dagen gik med at samle vand, brænde til bålet, mad, eventuelt at jage, fange fisk, fiske muslinger. En del af dagen gik også med at lave og vedligeholde sine redskaber. Om aftenen havde man hverken fjernsyn, musik eller bøger. Måske har man fortalt hinanden historier, eller selv lavet musik.

I bondestenalderen skulle man bruge flintøkser til at fælde træer, og vedligeholde sine huse lidt bedre, når man ikke flyttede så tit. Man brugte selvfølgelig også tid på at så sit korn, og høste det igen.

Ertebølletiden

Samtaleark

? Hvorfor lavede de deres økser i sten?

SVAR: Fordi man ikke havde jern. Jern bliver udvundet af myremalm, og skal udvindes i en speciel ovn. Derefter skal det smedes over en meget varm ild. Det havde man slet ikke lært på det tidspunkt. Men stenøkser er også ret skarpe, når de er nye – så man kan let fælde et træ med en økse. De har også brugt økser af hjorte-gevirer til at fælde træer og lave kanoer med.

Skiveøkse

Kærneøkse

Hjortetaksøkse

Ertebølletiden Samtaleark

?Hvad havde man på af tøj ?

SVAR: Man kunne "hækle" (nålebinde) tøj af bast, og man kunne også sy tøj af skind. Hvis du har set billeder af indianere i skindtøj, ligner de måske stenalderfolk. Blandt affaldet på jægerstenalderens bopladser findes ofte knogler af mår, vildkat og andre mindre pelsdyr, og arkæologer kan se, at man pelsede dem for at bruge deres skind. Man brugte altså blandt andet katte-skind til tøj!

Arkæologer har fundet masser af skind-skrabere i flintesten. De er runde og har en tilhugget kant, så de er gode at skrabe med. Så kan man skrabe kød og fedt af dyreskind, og behandle det, så det bliver dejligt blødt. Man kan sy tøj og sko af skindet med ben-nåle.

I grave fra stenalderen kan arkæologer se, at man har brugt okker til at farve sig selv og sit tøj rødt med. De syede også dyretænder på tøjet som pynt. Arkæologer har også fundet små, bevarede rester af bl.a. stenaldertøj bast. Man kan lave bast af træer, f.eks. linde-træer.

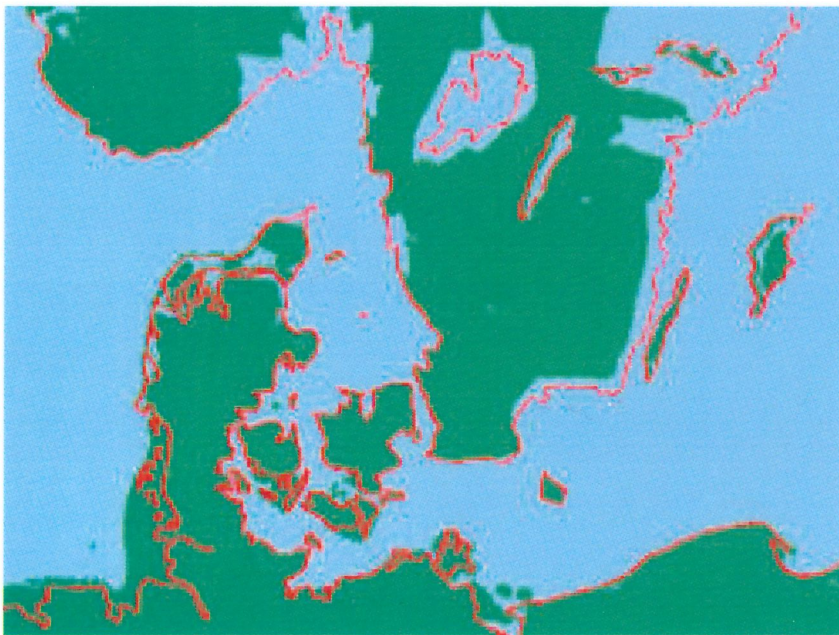
Ertebølletiden

Samtaleark

?Hvordan kunne man komme i kontakt med andre?

SVAR: Folk vandrede formodentlig rigtig meget i stenalderen - både før og efter man dyrkede korn. Der fandtes ikke landegrænser som i dag. Men der kunne være forhindringer for, om man kunne komme frem. Urskoven var tæt, og det kunne være svært at komme rundt alle steder. Der var moseområder og åer, der var svære at krydse. Og for 6000 år siden i Ertebølletiden var der mange flere øer end i dag i det nuværende Danmark. Derfor var der mange, der sejlede i kano, præcis som indianerne. Så kunne man komme vidt omkring.

Danmark i dag er vist med rødt og Danmark i Ertebølletiden er vist med grønt.

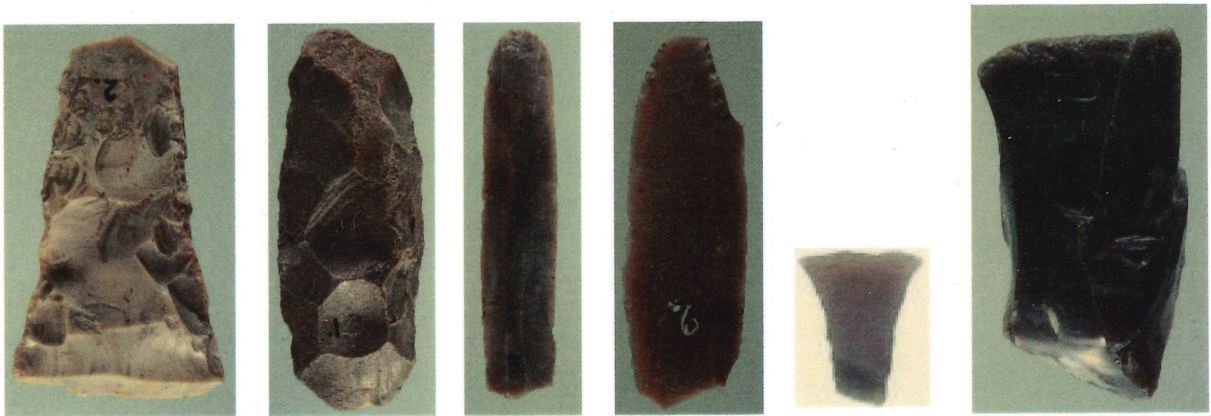
Vi ved ikke, om man har mødtes i store grupper i Ertebølletid - men det har man sikkert.

Kort tid efter, man begyndte at dyrke korn her i Danmark, samlede man på store, hellige pladser. Her har man lavet meget mærkelige ting. Man har blandt andet lagt døde mennesker frem, så fugle og dyr kunne spise kødet, og bagefter begravet knogler og kranier i grøfterne - og nogle gange gravet dem op igen. Man har også ofret mad og drikke i store grøfter.

Ertebølletiden Samtaleark

Disse oldsager fra kassen er fra Ertebølle-tiden:

Disse oldsager fra kassen er fra bondestenalderen:

